

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- “Absurdní drama” je pojem, který definoval britský kritik Martin Esslin pro celou řadu dramatiků, píšících většinou v padesátých a šedesátých letech.
- Ten výraz je odvozen z eseje francouzského filozofa Alberta Camuse. Ve svém eseji “Mýtus o Sisyfovi” z roku 1942 definoval Camus lidskou situaci jako v podstatě nesmyslnou a absurdní.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- “Absurdní” hry Samuela Becketta, Arthura Adamova, Eugena Ionesca, Jeana Geneta, Harolda Pintera a dalších sdílejí názor, že člověk obývá svět, s nímž není v souladu.
- Smysl tohoto světa je nezjistitelný a člověkovu místo ve světě je beze smyslu. Člověk je zmaten, znepokojen a má pocit nedefinovaného ohrožení.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Původ absurdního dramatu je zakořeněn v avantgardních experimentech dvacátých a třicátých let dvacátého století.
- Zároveň bylo absurdní drama bezpochyby ovlivněno traumatickou zkušeností hrůz druhé světové války, která ukázala naprostou nepevnost jakýchkoliv hodnot, otřásla platností jakýchkoliv konvencí a zdůraznila, v jakém ohrožení je lidský život a že je v podstatě nesmyslný a náhodný.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Důležitým faktorem při vzniku absurdního dramatu byla také hrozba jaderné války.
- Zároveň bylo absurdní drama také reakcí na zmizení náboženského rozměru ze současného života.
- Absurdní drama lze považovat za pokus obnovit význam mýtu a rituálu pro naši dobu, tím, že uvědomí člověka o realitě jeho situace a vštěpí mu znovu ztracený pocit údivu nad kosmosem i prvotní úzkosti.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Absurdní drama se to snaží učinit tím, že šokem probudí člověka z jeho existence, která se stala banální, mechanickou a samolibou.
- Absurdní drama si uvědomuje, že když se člověk postaví čelem k limitům lidské existence, vede to k mystickému zážitku.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- V důsledku tohoto všeho používala absurdní dramata vysoce inovativní formu.
- Cílem bylo diváka vyvést z míry, otrást jím tak, aby vypadl z pohodlí každodenního života.
- V bezesmyslném a bezbožeckém světě po druhé světové válce už nebylo možné používat tradiční umělecké formy, které ztratily přesvědčivost a platnost.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Jedním z nejdůležitějších rysů absurdního dramatu byla jeho nedůvěra k jazyku jako nástroji komunikace.
- Jazyk se stal nástrojem zkonvencionalizované, stereotypní, nesmyslné komunikace.
- Slova nedokázala vyjádřit podstatu lidské zkušenosti, nebyla schopna proniknout pod povrch.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Absurdní drama bylo v první řadě kritikou jazyka, ukazovalo, že jazyk je velmi neefektivní způsob komunikace.
- Absurdní drama používá zkonvencionalizovaného jazyka, frází, hesel, technického žargonu, který zkresluje, paroduje a rozbíjí.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Tím, že absurdní drama zesměšňuje zkonvencionalizované vzorce jazyka, se snaží lidi upozornit, že mohou jít mimo přijímané řečové konvence a komunikovat autentičtěji.
- Zkonvencionalizovaná řeč funguje jako překážka mezi námi a tím, o čem ve skutečnosti je svět.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Máme-li být schopni vstoupit do přímého vztahu s přirozenou realitou, je nutno zdiskreditovat a odhodit falešné berličky zkonvencionalizovaného jazyka.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Předměty jsou v absurdním dramatu daleko důležitější než jazyk. To, co se děje, je daleko důležitější než to, co se o tom říká.
- V absurdním dramatu hraje čelnou roli skrytý význam slov, ne to, co se ve skutečnosti říká.
- Absurdní drama se snažilo sdělovat celek vnímání skutečnosti – proto muselo jít za jazyk.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Absurdní drama podvrací logiku. Vyžívá se v tom, co je nepředvídatelné a logicky nemožné.
- Podle Sigmunda Freuda nalézáme radost ze svobody, pokud máme možnost uniknout svěrací kazajce logiky.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Úsilím rozbít hranice logiky a jazyka se snaží absurdní drama zlikvidovat omezující hradby samotné lidské existence.
- Naše individuální identita je definována jazykem. Mít jméno je zdrojem naší individuality. Ztráta logického jazyka nás sjednocuje s živoucím světem.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Absurdní drama je nelogické a antiracionalistické. Neguje racionalismus, protože zastává názor, že racionální myšlení, jako jazyk, vyjadřuje jen povrchní aspekty věcí.
- Naproti tomu nesmysl nám dává možnost zahlédnout nekonečno. Nabízí opojnou svobodu, přivádí nás ke styku s podstatou života a je zdrojem vynikající komiky.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- V absurdním drama tu nejsou žádné dramatické konflikty. Ty patří do světa, kde vládne rigidní hierarchie hodnot. Takové konflikty však ztrácejí význam v situaci, kdy se establishment a vnější realita staly bezvýznamnými.
- Ať se postavy chovají jakkoliv freneticky, to je zdůrazňuje, že se v jejich existenci nic nemění.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Absurdní dramata jsou lyrickými výroky, jako hudba. Sdělují atmosféru, zážitky z archetypálních lidských situací.
- Absurdní drama je divadlem situací, nikoliv sekvencí událostí. Absurdní drama předkládá vzorec básnických obrazů. Používá vizuální prvky, pohyb, světlo. Jazyk je jen jeden z mnoha součástí mnohorozměrného vyjadřovacího aparátu absurdního dramatu.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Absurdní drama je totální lyrické drama, které používá abstraktní scénické efekty, mnohé z nichž byly převzaty a modifikovány z lidového divadla: pantomima, balet, akrobatika, kouzelnictví, klaunovství z music hallu.
- Velká část jeho inspirace pochází z němého filmu a grotesek, stejně jako z tradice verbálních nesmyslů v raném zvukovém filmu (Laurel a Hardy, W.C. Fields, bratři Marxové).

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Absurdní drama zdůrazňuje význam předmětů a vizuální zkušenosti. Role jazyka je sekundární.
- Vděčí za mnoho evropskému předválečnému surrealismu, je ovlivněno dílem Franze Kafky.
- Absurdní drama se snaží vytvořit rituální, mytologickou, alegorickou vizi, těsně spjatou se světem snů.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

Někteří předchůdci absurdního dramatu:

- Francois Rabelais, Lewis Carroll, Edward Lear. Mistr poezie nonsensu Christian Morgenstern (1871-1914)
- Svět alegorie, mýtu a snů. Tradice světa jako jeviště jde zpět až k alžbětinskému anglickému dramatu. Barokní alegorické drama ukazuje svět jako mytologické archetypy. S úpadkem alegorie převládá fantazijní prvek.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- V některých dílech z 18. a z 19. století nalezneme náhlou proměnu postav a náhlé změny času a prostoru jako v noční můře (E.T.A. Hoffman). Sny jsou v mnoha dramatech, ale až Strindberg vytvořil mistrovské záznamy snů a obsesí, které se staly přímým zdrojem absurdního dramatu.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Strindberg, Dostojevskij, Joyce a Kafka vytvořili archetypy. Ponořením se do vlastního podvědomí objevili univerzální, kolektivní význam svých soukromých obsesí.
- Podle Mircey Eliade mýtus na úrovni individuální zkušenosti nikdy nezmizel.
- Absurdní drama usiluje o vyjádření touhy jednotlivce po jednom mýtu všeobecné platnosti. Výše zmínění autoři to předvíдали.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Alfred Jarry je důležitým předchůdcem absurdního dramatu. Jeho Král Ubu (1896) je mytickou figurou ve světě groteskních archetypálních obrazů. Král Ubu je karikatura, děsivý obraz zvířecí podstaty člověka a jeho krutosti.
- Král Ubu uchvátí funkci krále Polska a vraždí a mučí lidi. Toto je loutková hra a hrůzu zdůrazňuje její dětská naivita.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Jarry vyjádřil psychické stavy člověka tím, že je zobjektivizoval na jevišti.
- Povídky a romány Franze Kafky jsou nesmírně přesnými líčeními archetypálních nočních můr a obsesí ve světě konvencí a stereotypů

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Avantgarda 20. století: Pro francouzskou avantgardu 20. století byly mýty a sny nesmírně důležité. Surrealisté založili většinu svého učení na Freudovi a jeho důrazu na roli podvědomí.
- Cílem avantgardy bylo odmítnout umění, které je jen imitací toho, co je. Apollinaire vyžadoval, aby umění bylo reálnější než realita a zabývalo se podstatou a ne jen tím, co se zdá být.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Extremním projevem avantgardy byl dadaismus, který zcela odmítl konvenční umělecké formy. Šlo většinou o poezii nonsensu, jejímž cílem bylo “šokovat buržoazní publikum”.
- Po první světové válce se snažil německý expresionismus vyjadřovat vnitřní skutečnost a objektivizovat myšlení a city.
- Některé Brechtovy hry mají blízko k absurdnímu dramatu svým klaunovstvím a humorem z music hallu a posedlostí

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Francouzský surrealismus uznával podvědomí jako významnou ozdravnou sílu.
- Absurdní drama padesátých a šedesátých let bylo opožděnou realizací principů surrealismu z třicátých let.
- Antonin Artaud plně odmítl realismus v divadle a prosazoval vizi magické krásy a mýtické moci. Požadoval návrat k mýtu a kouzlu a odhalování nejhlubších konfliktů lidské mysli.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Artaud požadoval divadlo, které by vytvořilo kolektivní archetypy, a tak novou mytologii. Divadlo by podle něho mělo zkoumat rysy vnitřního světa. Člověk by se měl zkoumat metaforicky, bezeslovným jazykem tvarů, světél, pohybu a gest. Divadlo by mělo být schopno vyjadřovat to, co jazyk neumí vyjádřit slovy.
- Artaud je mostem mezi předválečnou avantgardou a poválečným absurdním dramatem.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

Artaud je mostem mezi předválečnou avantgardou a poválečným absurdním dramatem.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

Absurdní drama v komunistickém bloku:

- Po druhé světové válce se obyvatelé nově utvořeného sovětského bloku sami octli v absurdním ideologickém světě.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Absurdní drama na Západě poukazovalo na nejasnou, zcela zmatenou situaci lidského jedince, která je důsledkem toho, že člověk nemá odpovědi na základní existenční otázky: Proč žijeme, proč musíme zemřít, proč existuje nespravedlnost a utrpení.
- Socialismus sovětského stylu hrdě tvrdil, že má odpovědi na všechny tyto otázky a že dokáže odstranit nespravedlnost a utrpení. Pochybovat o tom bylo trestný čin.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Od samého začátku bylo zjevné, že komunistická ideologie je absurdní. Přesto dominovala všem sférám života. Tak učinil komunismus sovětského stylu zkušenost absurdity, již normálně řádně vnímala jen hrstka intelektuálů, celým národům východní Evropy.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Ovšem pocit absurdity ve východní Evropě se nijak neliší od pocitu absurdity na Západě. V obou částech světa pocházel z nejednoznačnosti postavení člověka ve vesmíru, z jeho strachu ze smrti i z jeho instinktivní touhy po Absolutnu.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

Západní absurdní drama je možno vidět jako výraz frustrace a hněvu hrstky intelektuálů nad tím, že lidé vedou banální, druhořadou a stereotypní existenci. Ve východní Evropě bylo žít životem prostřednosti, banality a stereotypizace lidem nakázáno. Paradoxně byla důsledkem tohoto stavu skutečnost, že si absurdity své existence bylo vědomo daleko více lidí na Východě než na Západě.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Vzestup absurdního dramatu na Východě je spojen s obdobím relativního uvolnění východoevropských režimů po Stalinově smrti.
- Východoevropské absurdní drama bylo bezpochybně inspirováno západním absurdním dramatem, avšak lišilo se od něho podstatnou měrou formou, významem i dopadem.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Ikdyž si byli východoevropští autoři absurdního dramatu vědomi práce svých kolegů na Západě, západní absurdní drama se začalo překládat a hrát až v polovině šedesátých let.
- Důvodů pro to bylo několik: Západoevropské absurdní drama považovali komunističtí vládcí za výraz západoevropské buržoazní dekadence, takže bylo nebezpečné něco takového uvést na východoevropská jeviště.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Západní absurdní dramata byla považována za nihilistická a antirealistická, zejména poté, co kritik Kenneth Tynan zaútočil na Ionesca jako na apoštola antirealismu. Tento útok často používali východoevropští kontroloři kultury jako důvod pro odsouzení západních absurdních dramát.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Zadruhé, po mnoha letech hraní tradičních realistických her se divadelní režiséři obávali, že západní absurdní dramata budou pro publikum příliš avantgardní a nesrozumitelná.
- Dále, po Stalinově smrti byla koncem padesátých a začátkem šedesátých let ve východní Evropě atmosféra optimismu. Nespravedlnost lidské existence tam nebyla považována za něco metafyzického, ale za důsledek nedokonalého režimu, vytvořeného lidmi.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Lidé byli přesvědčeni, že upřímné a soustředěné lidské úsilí dokáže všechny nespravedlnosti a nedostatky lidské existence odstranit. Svým způsobem to byla variace na stalinské heslo “Poručíme větru a dešti!”
- Z tohoto hlediska byla západní absurdní dramata považována za příliš pesimistická, negativistická a destruktivní. Východoevropské absurdní drama obsahovalo konstruktivní kritiku.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Západní absurdní dramata byla ve východní Evropě irelevantní, protože socialistická společnost už našla odpovědi na všechny zásadní otázky ohledně člověkovu chování a smyslu života. Východní absurdní drama se jen snažila napravit drobné chyby marxistického modelu.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Až později poukázali někteří kritici na to, že západní absurdní drama není nihilistické a že hraje tutéž konstruktivní roli jako absurdní drama na Východě.
- A v tu chvíli si i kritikové na Východě uvědomili, že i východoevropské absurdní drama je komentářem k obecné lidské situaci – a platí tedy i pro situaci na Západě.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Při těch několika málo příležitostech, kdy bylo západní absurdní drama hráno ve východní Evropě, jej východoevropští diváci shledali nesmírně relevantním.
- Představení Čekání na Godota v Polsku v roce 1956 a na Slovensku r. 1969 téměř vyvolalo politické demonstrace. Diváci zdůrazňovali, že to, co je pro ně nejdůležitější, je, že ta hra zdůrazňovala naději.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Podobně ohromující dopad mělo Beckettovo Čekání na Godota při představení v kalifornském vězení r. 1957
- Celkově vzato, východoevropské absurdní drama je daleko méně abstraktní a esoterické než západoevropské abstraktní drama. A zatímco na Západě absurdní drama v podstatě v šedesátých letech skončilo, ve východní Evropě existovalo dál v sedmdesátých letech.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Hlavním rozdílem bylo to, že zatímco západoevropské absurdní drama ukazovalo člověka v holé, základní situaci lidské existence, východoevropské absurdní drama ukazovalo většinou člověka chyceného v utlačitelském sociálním systému.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Sociální kontext západoevropského dramatu je většinou potlačený a teoretický. Ve východoevropském dramatu je konkrétní, hrozivý a realistický. Obyčejně ho vyjadřují velmi konkrétní metaforou.
- Sociální kontext je Catch-22 soubor okolností, které jednotlivce rozdrtí.
- Východoevropské absurdní drama je vlastně sociální satirou.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Avšak neexistuje podstatnější rozdíl mezi absurdním dramatem na Západě a na Východě, jen že východoevropské absurdní drama vyjadřuje problémy naléhavěji a konkrétněji. Zřejmě v důsledku ostře pocíťované všudypřítomné absurdity východoevropských režimů.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Po sovětské invazi byli čeští absurdní dramatikové jako Václav Havel a Ivan Klíma zakázáni. Havel obzvláště se stal obhájcem lidských práv.
- Naproti tomu polští absurdní dramatikové mohli pracovat bez cenzury od šedesátých let až po sedmdesátá a osmdesátá léta.

Absurdní drama: na Západě a na Východě

- Je možná zajímavé, že i západní absurdní dramatikové se nakonec stali obhájci lidských práv. Projevovali solidaritu se svými východoevropskými kolegy.
- Eugen Ionesco projevoval vždycky obrovskou nedůvěru vůči politice a frázovitému jazyku politického establishmentu. Harold Pinter se účastnil rozhlasové produkce jedné Havlovy hry a Samuel Beckett napsal na počest Václava Havla v roce 1984 jednu krátkou hru, která se hrála na University of Toulouse,